

HARIDUSE ROLL KEELE SÄILIMISES

2.–4. novembril 2007 toimus Võrus juba traditsiooniks saanud Võru Instituudi sügiskonverents, mille seekordseks teemaks oli „Haridus kultuuri ja keele omapära hoidjana”. Kui varasematel aastatel on Võru Instituudi sügiskonverentsidel käsitletud peamiselt läänemeresoome keelte ja kultuuride eri aspekte, siis tänavu räägiti põhiliselt sellest, kuidas Eesti eri piirkondades paikkondlikku keelt ja/või kultuuri koolis tutvustatakse, kuid kõneldi ka sellest, millist rolli mängivad hariduses friisi, baski ja ersa keel. Konverentsi

avas Võru Instituudi direktor Külli Eichenbaum, Haridus- ja Teadusministeeriumi tervitussõnad ütles Toomas Liivamägi.

Konverentsi avaettekande pidas Kadri G. Laube (Võru Instituut), kes andis oma ettekandes „Ülekaehus võro keele oppusõst aoluulidsõl Võromaal” ülevaate võro keele õpetamise ajaloost ja praegusest olukorrast. Kuigi õpetajate huvi võro keele õpetamise vastu tõuseb, on viimastel aastatel jäänud siiski vähemaks koole, kus võro keelt õppida saab. Möödunud õppeaastal

õpetati võru keelt 23 ajaloolise Võrumaa koolis.

Orava põhikooli võru keele õpetaja Maarja Glaser rääkis võru keele ja kultuuri õpetamisest oma kooli näitel. Hea poolena tõi ta välja laste huvi oma kodukandi keele ja kultuuri vastu ning Võru Instituudi toetava suhtumise, halva poolena aga selle, et kuna tegemist ei ole mitte valikutunni, vaid ringitunniga, siis on raske leida aega, millal lastega kokku saada.

Vene vanausuliste kultuuri õpetamisest Eestis rääkis Zemfira Lampmann (Eesti vanausuliste kultuuri- ja arendusühing). Vanausuliste kultuuri moodustavad raamatukultuur, liturgiline ja liturgiaväline muusika, ikoonimaal ja vene talurahvakultuur. Kui varem anti kultuuripärandit edasi kodus, vanematelt lastele, siis tänapäeval on järjepidevus katkenud ning seetõttu peaks vanausuliste kultuuri õpetama koolis. 2000. aastast ongi Kolkja põhikoolis kord nädalas vanausuliste kultuuri ja kirikuslaavi keele tund. Probleemiks on aga see, et õppematerjale ei ole, keeleõpikuid on toodud Venemaalt ja Lätist.

Kihnu kultuuri õpetamist tutvustas Mare Mätas (sihtasutus Kihnu Kultuuriruum). 2004. aastal valmis kihnukeelne lugemik. Koolis õpetatakse lastele käsitööd, merendust, algklasside õpilastele on ka tantsu- ja laulutund, kus õpitakse peamiselt paikkondlikke tantse ja laule, ning pilliõpe. Lisaks sellele tegutseb Kihnu tantsude klubi. Tänu UNESCO tunnustusele on kihnlased teadvustanud kohaliku kultuuri ja keele omapära ning hakanud taas lastega kodus kohalikus keeles kõnelema.

Hiiumaa paikkondliku keele ja kultuuri õpetamisest andis ülevaate Helen Kõmmus (Kirjandusmuuseum). Kuigi juba 1999. aastast tegutseb Kärdlas folklooriring, langeb koolides kohaliku keele ja kultuuri prestiiž. Lahenduseks oleks riikliku õppekava paindlikumaks muutmine, et oleks võimalik enam kasutada oma kodukandi kultuuri

näiteks eesti keele ja kirjanduse tunnides.

Eesti eri paikkondi puudutavate ettekannete vahel tutvustas Cor van der Meer (Mercatori uurimiskeskus) friisi keele õpetamist. Kui 1816. aastal soovitati Friisimaa õpetajatele, et nad ei kasutaks koolis friisi keelt, siis peaaegu 100 aastat hiljem, 1907. aastal hakati koolides friisi keelt õpetama. Sellest ajast peale on koolidesse tulnud järjest enam friisi keele ja ka friisikeelset õpetust. 1998. aastal jõudis seitsmesse kooli kolmekeelse kooli projekt (I–V klassis on pool õppeainetest friisi ja pool hollandi keeles, VI–VIII klassis on 40% õppetööst friisi keeles, 40% hollandi keeles ja 20% inglise keeles). Õpilaste hollandi keele oskus ei ole kolmes keeles toimuva õppetöö tõttu kannatanud.

Ülle Rannut (TLÜ) andis ülevaate sellest, missugune on tšerkessi keele olukord Jordaania, ja näitas dokumentaalfilmi „Kooli roll tšerkessi keele säilimisel Jordaania”.

Risto Järv (TÜ) tutvustas ettekandes „Netinaljadest regivärsini. Rahvaluulekäsitlusest koolis” ülikooli rahvaluule osakonna viimaste aastate projekte, mis näitavad koolilastele, et tänapäeva folkloor ei ole mitte kunagise praegusest täiesti erineva maailmatajumisviisi peegeldus, vaid omaaegse folkloori jätkaja. Tutvustatud projektideks olid koguteos „Regivärsist netinaljadeni” (2005), koolide rahvaluuleolümpiaad (2006/2007) ning TÜ õpetajakoolituse kursus „Rahvaluule õpetamise võimalusi koolis” (2007).

Edakai Simmermann kõneles projektist „Väike kannel”, mille eesmärgiks on koondada ja teha Internetis kättesaadavaks materjal regilaulude õppimiseks. Regilaulukogumiku koostamisel on aluseks võetud arhiivimaterjal. Et üleskirjutused on ebaühtlased, tuleb teha ka keelelisi parandusi, kuid seejuures arvestatakse nii kihelkonna kui ka iga lauliku keele omapäraga.

Kaks ettekannet olid pärimusmuusi-

ka õpetamisest. Taive Särg (Kirjandusmuuseum) rõhutas, et (muusika)hariduse üks eesmärke võiks olla kohaliku kultuurilise eripära õpetamine. Eestis on valminud pärimusmuusika õppekava muusikakoolidele (2005. aastal) ning Eesti Teatri- ja Muusikaakadeemia (2007. aastal). Võru muusikakoolis on pärimusmuusikat õpetatud alates 2005. aasta sügisest. Sellest rääkiski oma ettekandes Võru muusikakooli direktor Celia Roose. Õpitakse kannelt, lõõtsa, torupilli, vilepilli ja viulit, ka rahvalaulu, nooditundmist ja pärimusmuusikalugu.

Teise päeva esimese ettekande „Lõuna-Eesti väärtus saab ainult kasvada” pidas Mati Hint (TLÜ). Ta toonitas, et eesti rahvuse kujunemisel on Lõuna-Eestil olnud algataja ja katalüsaatori roll nii majanduslikult kui ka kultuuriliselt, kuna sel ajal oli Lõuna-Eesti arengutasemelt Põhja-Eestist ees. Pärast rahvuse tekkimist ja rahvusriigi rajamist muutusid Lõuna-Eesti kaugemad kohad perifeeriaks, olgugi et tegu oli riigi rikkaima ja arenenuima piirkonnaga. Ränga hoobi andsid lõunaeeesti iseteadvusele nii okupatsioonide repressioonid kui ka nõukogude ajal ideoloogiaks tõstetud kultuuriline ja keeleline nivelleerimine normkeele juurutamise näol. M. Hint rõhutas, et tänapäeval on lõunaeeesti pärandile põhjust vaadata uhkuse ja lootusega: kõik lõunaeeesti murdevariandid on elus; Tartu ei ole muutunud provintsi-linnaks, vaid on püsinud Tallinna kõrval elujõulise tõmbekeskusena; elukeskkonnana on Lõuna-Eesti väärtustatud; kosmopolitiseerumisele hakkab vastu töötama juurte juurde pöördumine; Euroopa Liit on võimaldanud Lõuna-Eestil taastada ajaloolisi sidemeid Lõuna-Liivimaaga; eneseteadvuse tõusule aitab loodetavasti kaasa teadlik lõunaeeestluse harrastamine ka kõrgkultuuris.

Tiiu Grünthal-Robert (Prantsusmaa) tõi oma ettekandes „Kohalike keelte

õpetamisest Prantsusmaa ja Bretagne'i koolides” esile, et pärast Teist maailmasõda on Prantsusmaa peredes kohalike vähemuskeelte (baski, bretooni, katalaani, korsika, oksitaani ja Elsassi saksa keele) kasutamine oluliselt vähenenud. Praegu ohustab nii mõndki neist keelist hääbumine. Rahva hulgas tehtud küsitlused näitavad aga, et isegi vähemuskeeli valdamata peetakse nende olemasolu rikkuseks. Bretooni keele kõnelejaid on praegu veidi üle kahesaja tuhande (aga enne Esimest maailmasõda oli bretoone, kes prantsuse keelt üldse ei osanud). Praegu on võimalus saada bretoonikeelset õpetust umbes kümnel tuhandel lapsel. Tasa-pisi on avanenud võimalused õpetada kohalikke keeli ka riiklikes koolides.

Iraide Ibarretxe-Antuñano (Zaragoza Ülikool) pidas ettekande „Baski keele langus ja tõus: vähemuskeele roll ja staatus globaliseerunud haridus- ja kultuurisüsteemis”. Baski keele elavdamine on hoogustunud viimasel ajal eriti Hispaania Baskimaa mõnes piirkonnas. Ettekande algul esitati põhi-fakte Baskimaa sotsioliitilisest ja keelelisest olukorrast ning kõnelejas-konna suurusest. Teises osa arutati baski keele olemasolu, staatuse ja rolli üle hariduses, kultuuris ja maailmas.

Ersalanna Natalia Abrossimova (TLÜ) ettekanne „Emakeelne haridus ja oma rahva kultuuri arendamine: ersalaste suhtumine probleemidesse” käsitles Mordva koolides tehtud anketeerimise tulemusi. Maakoolides on IV klassini võimalik õppida emakeeles, rajoonikeskustes seda võimalust ei ole. Mordva keeli avalikult peaaegu ei kasutata. Positiivselt suhtus emakeelsesse haridusse veidi üle poole ankeedile vastanutest, vastu oli 5%, ülejäänud olid erapooletud. Üks viiendik vastanutest soovis kõiki aineid õppida ersa keeles, 77% soovis fakultatiivtunde. Keeleõpet motiveerib see, et tegu on esivanemate keelega (45%) ja et see on ka kultuuri tunnus (25%).

Mariko Faster (Võru Instituut) tutvustas Annika Pasaneni uurimistööd kahe ohustatud vähemuskeele, karjala ja inarisaami näitel. Neid keeli püütakse elavdada mh ka keelepesalasteaia abil. Möiste *keelepesa* sisuks on keelelise vähemuse või põliselanikkonna koolieelikute (lasteaia)rühm, kus algusest peale kõikides situatsioonides räägitakse ainult vastavas vähemuskeeles. Õpetamisega püütakse saavutada olukord, kus lapsed hakkavad keelest aru saama ja varsti seda ka ise kasutama. Keelepesas on võimalus lastele keelt edasi anda ka siis, kui kodus seda enam ei räägita. Keelepesakoolitus on alguse saanud 1980. aastate algul Uus-Meremaa maooride juurest.

Helena Sulkala (Oulu Ülikool) tõi oma ettekandes „Fraseoloogia – keele ja kultuuri kokkupuutepind” esile, et iga keel peegeldab oma maailmapilti ning fraasidel on tähelepanuväärne osa inimese identiteedi kujunemisel ja kindlustamisel. Oluline on uurida erinevate väljendite relevantsust teatavas sotsiokultuurilises kontekstis. On olemas kultuurikogukonnale omaseid fraase. Võrreldes omavahel mõningaid soome ja eesti kinnisühendeid, tõdes H. Sulkala, et aegade jooksul kontaktis olnud sugulaskeeltele või naaberkultuuridel on sarnaseid fraseologisme, kuid nende tähendus võib olla erinev, seotud kohaliku olustikuga. Näiteks *auku pähe rääkima* ei võrdu soome väljendiga *puhua läpiä päähänsä* ’mõttetusi rääkima’ või fraasi (*nagu*) *lehm libedal jääl* soome vasteks on (*kuin*) *kissa liukkaalla jäällä* ’nagu kass libedal jääl’.

Mari Metsa (TÜ) ettekanne „Suhtlusvõrgustikud ja võru keel” keskendus ühe Ida-Võrumaa küla keelele, milles on läbi põimunud eesti ühiskeel ja kohalik tugevaid lokaalseid ühtlustumistendentse näitav võru keel (vt põhjalikumalt Keel ja Kirjandus 2007, nr 10, lk 799–817).

Vello Jüriöö (Mikitamäe põhikool) setukeelne ettekanne „Kiil, kuul’ ni

kultuur” tõi esile Setumaa koolide osa setu keele ja kultuuri õpetamisel, alalhoidmisel ning arendamisel viimase poolteise aastasaja jooksul, aga ka selle töö tähtsuse eriti käesoleval ajal. Sissejuhatavalt tutvustati õpetamise ajalugu. XX sajandi esimesel poolel oli setu keele õpetamine vähene, nõukogude ajal oli keele rääkimine keelatud. Kuid keelt kõneldi ja järgiti ka vanu traditsioone (rahvarõivaste kandmine, laulud, tantsud-mängud jms). Nüüd võib koolides setu keelt kõnelda ja õpetada. Põhikooli madalama astme jaoks on ainekava olemas, põhikooli kavas peaks aga keel, ajalugu, loodustugu ja kultuur olema integreeritum. Koolid peaksid setu keele nimel rohkem tööd tegema, kuid ka kodu on oluline. Praegu kõneldakse vaid igas kolmandas kodus setu keelt, teistes on see juhuslikum või ei kõnelda üldse. Laste lugemisharjumuse süvendamiseks on olemas setukeelseid materjale, kuid parema tulemuse saamiseks oleks vajalik ühtne kirjaviis.

Viimane päev algas Eberhard Winkleri (Göttingeni Ülikool) ettekandega „Saaremaa murrakutest XVIII sajandil”. Analüüsitavad keelenäited pärinesid August Schlözeri väikesest 1770. aastal avaldatud keeleproovist „Von Ösel”. Ettekandes iseloomustati keeleproovi ja liigitati keelendid tänapäevaste murdejoontega kattuvateks, neile vastukäivateks või tänapäeval puuduvateks. Püüti ka selgitada keelendite ajas ja paikkonniti muutumist.

Katja Ziegelmann (Göttingeni Ülikool) esines ettekandega „Eitusest vanas eesti kirjakeeles”. XVI ja XVII sajandi tekstide analüüs on võimaldanud uurijal esitada neli eitusetüüpi: eesti tüüp (infiniitne eitusverb + infiniitne peaverb), soome tüüp (finitiitne eitusverb + infiniitne peaverb), saksa tüüp (infiniitne eitusverb + finitiitne peaverb) ja segatüüp (finitiitne eitusverb + finitiitne peaverb). Tüüpide iseloomustamisel vaadeldi ka nende esinemisulatust,

toetudes vana kirjakeele korpuse materjalidele, ja esitati võimalik keelesise muutumise jada.

Ērika Krautmane (Lāti Ülikool) käsitles oma ettekandes „Kuramaa liivi keelest. Verb ja verbikonstruktsioone” liivi kõneviiside süsteemi. Põhjalikult peatus ta kaudsuse ja kaudse käsu väljendusvahendite juures ning tõi esile eeskätt grammatilisi keelevahendeid, pöörates tähelepanu ka mõnele verbikonstruktsioonile, mille grammatiseerumisastet on eri grammatikates hinnatud erinevalt.

Karl Pajusalu (TÜ) ettekandes „Salatsiliivi väljavaateid” tutvustati Salatsi liivi keelt, mille viimane kõneleja suri umbes 150 aastat tagasi, aga ka selle uurimisajalugu ja velmamise väljavaateid. Salatsi liivlaste ala on olnud Loo-de-Lätisse jääv vana Liivimaa ja nende keelel on Kuramaa liivi keelega võrreldes erinevusi. Lisaks on Salatsi liivi keelel piirkondlikke ühisjooni nii grammatilises ülesehituses kui ka sõnavaras Häädemeeste ja Saarde murrakuga,

aga ka Mulgi murde ja keelesaartest Leivu murrakuga. K. Pajusalu arutles selle üle, kas ja mil moel ning mil määral oleks võimalik ning otstarbekas taaselustada Salatsi liivi keelt ja kultuuri. Näiteks rajati 1999. aastal Stai-celesse muuseum Pivāind, on alustatud keele õpetamist, tähistatud ajaloolisi kohti. Sotsiolingvistiliselt on see tähtis nii neile lätlastele, kelle esivanemad on sealt pärit, kui ka eestlastele.

Konverentsi lõpetamisel jäi kõlama arvamus, et üritust peaks jätkama formaati muutmata. Selleaastane konverents oli eriline: suures osas praktilisem, õpetajatele suunatud. Võru keele olukord on paranenud, kuid keele kadumine intensiivistub: vanemad kõnelejad surevad ja võru keelt oskavate laste arv peaks kiiremini suurenema. Tähtis on hariduse osa, aga veelgi tähtsam on keel kodudesse tagasi tuua.

HELEN KOKS, ELLEN NIIT